

NRK

METODERAPPORT

med NAV i sikte

Brennpunkt 16. november 2010

INNHOLDSFORTEGNELSE

1.	Journalister.....	1
2.	Tittel.....	1
3.	Publisert.....	1
4.	Adresse.....	1
5.	Kontaktpersoner.....	1
6.	Innledning.....	2
7.	Bakgrunn: Fra glede til fortvilelse.....	3
8.	Innledende research.....	4
9.	Brevskrivning.....	7
10.	Tre sterke historier.....	8
11.	NAV-legene	12
12.	Trygderetten.....	14
13.	Svar fra damene.....	15
14.	NAV sitt syn.....	17
15.	Yrkessykdomskontoret.....	20
16.	Intervju med NAV.....	21
17.	Opptak med NAV i sikte.....	22
18.	NAV-legene på trappen.....	24
19.	Redigering.....	25
20.	Påsyn.....	26
21.	Sending og reaksjoner.....	27
22.	Gjennombrudd.....	28
23.	Etterspill.....	29
24.	Avsluttende kommentarer.....	31
25.	Alt i alt en nifs historie.....	33

1. Journalister

Synnøve Bakke, NRK
Kjersti Knudssøn, NRK

2. Tittel

"med nav i sikte"

3. Publisert

NRK1, Brennpunkt, 16.november 2010, kl. 21.30
Nettartikler: www.nrk.no/brennpunkt

4. Adresse

NRK Brennpunkt, 0340 Oslo

5. Kontaktpersoner

Synnøve Bakke, NRK Hordaland, 55 27 52 00/97 74 80 05
Kjersti Knudssøn, NRK Hordaland, 55 27 52 00/95 20 29 61

6. Innledning

Det finnes saker som man er sikker på er løst. Der alle sider er belyst, og det er faglig enighet om at slik er det. Dette er en slik historie. I 2005 laget vi dokumentarene "Kvikksølvjentene" og "Kvikksølvbarna" der vi avslørte at tannlegeassistenter hadde arbeidet med ekstremt høye doser kvikksølv, og at mange trolig var blitt varig skadet av dette arbeidet.

De etablerte fagmiljøene i arbeidsmedisin i Norge, knyttet til de store regionsykehusene og Statens arbeidsmiljøinstitutt, hadde frem til 2005 vært av den oppfatning at tannlegeassistenter ikke kunne være kvikksølvforgiftet. Begrunnelsen var at dosene kvikksølv de hadde vært utsatt for var for lave. Med Brennpunktprogrammene endret de oppfatning.

Det ble satt i gang et lite forskningsprosjekt ved St. Olavs hospital i Trondheim. I 2007 bekreftet første del av dette prosjektet at tannlegeassistenter ble skadet av arbeidet med kvikksølv. Daværende arbeidsminister, Bjarne Håkon Hanssen, bestemte at kvinnene nå skulle tas på alvor. De skulle undersøkes av landets fremste ekspertise på skader fra arbeidslivet.

De arbeidsmedisinske fagmiljøene begynte å undersøke kvinnene, og oppdaget kvinner som hadde klare symptomer på kvikksølvforgiftning. I dag er ingen av fagmiljøene i tvil om at kvinner ble skadet av kvikksølv på tannlegekontorene.

Men hvorfor får ingen av disse kvinnene yrkessykdomserstatning fra NAV?

Det er spørsmålet som starter det hele.

7. Bakgrunn: Fra glede til fortvilelse

I løpet av 2006 og 2007, mottar vi telefoner fra mange tannlegeassistenter som er innkalt til undersøkelser ved de arbeidsmedisinske sentrene. De er glade og litt bekymret for de grundige undersøkelsene de skal gjennom, men ringer for å fortelle at de føler det som en seier endelig å bli skikkelig utredet.

En av dem er Tordis Stigen Klausen. En dag mot tampen av 2006 ringer hun og forteller at hun er utredet ved et arbeidsmedisinsk senter, og hun har fått påvist at skadene hennes skyldes kvikksølv. Hun er overlykkelig. Hun ønsker nå å søke NAV om yrkessykdomserstatning.

Telefonene kommer mens vi arbeider med helt andre saker, og de kommer med flere måneders mellomrom.

I 2007 ringer Stigen Klausen et par ganger. Saken er hos NAV, og det tar tid. På vårparten 2007 kommer en ny gledetelefon. Yrkessykdommen er godkjent av det lokale NAV-kontoret. Vi gratulerer Stigen Klausen. Det er nøyaktig 10 år siden hun begynte sin kamp for å bli trodd.

Noen måneder senere ringer hun igjen. Hun var visst ikke godkjent likevel. Et nytt NAV-kontor skal se på saken.

I 2008 forteller Stigen Klausen at hun skal utredes igjen. Vi holder på med andre ting, og registrer det hun sier, men forstår ikke helt hva som foregår.

I 2009 er Tordis Stigen Klausen blitt sint. Nok en utredning er gjennomført, med positiv konklusjon. Likevel fatter ikke NAV vedtak.

Våren 2010 blir dette til fortvilelse, avgjørelser utsettes hver tredje måned.

Det er fem år siden vi sendte våre første program. Vi synes det Stigen Klausen forteller er underlig, og bestemmer oss for å sjekke hvordan det har gått med kvikksølvjentene.

8. Innledende research

Vi har ikke arbeidet med denne saken siden 2005, og vet egentlig ikke noe mer enn det Tordis Stigen Klausen har fortalt om sin historie opp gjennom årene. Det viktigste for oss blir derfor først å få en oversikt over hvor mange tannlegeassistenter som er undersøkt, hvor mange som har fått diagnosen kvikksølvforgiftet og hvor mange som har fått yrkessykdomserstatning fra NAV.

8.1. Fagforeningene

Tannhelsesekretærenes forbund i Parat har arbeidet mye med tannlegeassistentene. Vi ringer dem, og de kan fortelle at ikke et eneste av deres medlemmer har fått yrkessykdomserstatning. Leder Gerd Bang-Johansen forteller at mange av deres medlemmer allerede i 2006 krevde å bli utredet av arbeidsmedisinere.

På dette tidspunktet var ennå problemstillingen ny for de arbeidsmedisinske fagmiljøene, og Bang-Johansen forteller at svært mange av kvinnene gjennomgikk omfattende utredninger som konkluderte med at de ikke var skadet. Kvinnene er fra 50 år og opp til 90 år, så mange ga deretter opp. Hun forteller at i ettertid har fagmiljøene snudd, og mange av kvinnene som gikk videre med sakene sine nå har fått konstatert kvikksølvforgiftning av eksperter ved de arbeidsmedisinske sentrene i landet.

Bang-Johansen forteller oss at i dag er det ikke de arbeidsmedisinske fagmiljøene som er problemet, men NAV. Ingen av deres medlemmer har fått godkjent yrkessykdom av NAV, trass i at de har papirer fra arbeidsmedisinske sentre på at de er kvikksølvskadd.

Bang-Johansen kan fortelle om fortvilte kvinner som gir opp å søke erstatning, fordi saken blir for vanskelig å føre frem. Papirene sendes fra NAV-kontor til NAV-kontor, og stadige krav om nye utredninger og mer dokumentasjon gjør at kvinnene gir opp. Hun understreker at dette er syke kvinner, mange i 70-80 årene. De makter ikke fullføre en runddans i NAV, trass i advokathjelp fra fagforeningen.

Vi spør hvor mange som har søkt NAV om erstatning men det kan ikke Parat svare nøyaktig på. De organiserer en del av tannlegeassistentene, og har i tillegg hjulpet en del som ikke er medlemmer. Mange av tannlegeassistentene var ikke fagorganiserte da de arbeidet.

I tillegg er en gruppering organisert i Fagforbundet. Vi ber Parat om hjelp til å komme i kontakt med medlemmer hos dem som har fått påvist skade, men likevel ikke har fått erstatning. Vi ønsker å lese avslagene.

Vi ringer også Fagforbundet, og der bekrefter advokat Rønning-Aaby det som leder i Parat forteller. Like etter Brennpunktprogrammene ble sendt i 2005 var de arbeidsmedisinske fagmiljøene skeptiske. Med årene har de disse miljøene snudd, og i dag har de flere medlemmer som har fått konstatert kvikksølvforgiftning.

Men heller ikke noen av Fagforbundets medlemmer har fått yrkessykdomserstatning fra NAV. Rønning-Aaby forteller at NAV avslår alle saker de kan så tvil om, mens saker som har en helt klar diagnose forsvinner i NAV-systemet. Hun er svært kritisk til saksbehandlingen.

I Fagforbundet finnes det heller ingen oversikt over hvor mange som har søkt NAV og hvor alle sakene står. Men de har ført, og forbereder å føre, en del saker for Trygderetten. Vi ber også her om hjelp til å komme i kontakt med kvinner som har fått konstatert kvikksølvforgiftning, men likevel får avslag fra NAV.

8.2. De medisinske ekspertene

Landets fremste ekspertise på sykdommer fra arbeidslivet er de arbeidsmedisinske sentrene. Det er seks slike sentre i landet; Statens arbeidsmiljøinstitutt, Arbeids- og miljømedisinsk avdeling ved universitetssykehuset Nord-Norge, Miljø- og yrkesmedisin ved Ullevål universitetssykehus, Yrkesmedisinsk avdeling ved Haukeland universitetssykehus, Seksjon for arbeidsmedisin ved Sykehuset Telemark og arbeidsmedisinsk avdeling ved St. Olavs hospital i Trondheim. Disse sentrene består av eksperter på arbeidsmedisin, toksikologi, nervropsykologi og yrkeshygienikere. De har alle utredet tannlegeassistenter, så vi ønsker en oversikt over hvor mange de har utredet og hvilke konklusjoner de har trukket.

8.2.1. Statens Arbeidsmiljøinstitutt (STAMI)

Instituttet har en koordinerende rolle blant de arbeidsmedisinske sentrene, og har samlet inn data på hvor mange utredninger som er gjennomført og hvor mange som har endt med diagnosen kvikksølvforgiftet. STAMI kan fortelle at fra 2006 til 2009 er 454 kvinner utredet og 35 har fått påvist en sammenheng mellom symptomer og arbeidet med kvikksølv.

Vi ønsker å få splittet dette opp på år, hvilke avdelinger de er undersøkt ved og i tillegg tall fra 2010. Dette er instituttet mer skeptisk til, da de mener det kan være i konflikt med personvernet. Vi begynner da i stedet er ringerunde til de ulike avdelingene for selv å hente inn denne informasjonen, men før vi er ferdige kommer STAMI med noen av tallene vi ba om.

- Fra 2006 til 2008 ble 353 personer undersøkt og 22 fikk påvist at skadene hadde sammenheng med kvikksølv. Det er 6 %.
- I 2009 ble 91 kvinner utredet, 13 fikk påvist skade. Det er 14 %.
- Første halvår 2010 ble 21 kvinner undersøkt, 6 fikk påvist skade. Det er 28 %.

Tallene bekrefter inntrykket til fagforeningene. Like etter Brennpunktprogrammene i 2005 var det stor skepsis i fagmiljøene, og bare et fåtall av de som ble undersøkt fikk påvist skader. Med årene har dette endret seg, og langt flere av pasientene får nå påvist skader. STAMI vil imidlertid ikke gi oss en oversikt over hvilke avdelinger som har godkjent pasienter.

8.2.2. Yrkesmedisinsk avdeling, Haukeland universitetssykehus

Avdelingen har undersøkt en rekke pasienter, men har ikke nøyaktig tall på hvor mange det er blitt i løpet av de fem årene. Professor Bente Moen kan imidlertid bekrefte at de har påvist kvikksølvforgiftning hos flere kvinner. Moen bekrefter også at fagmiljøet har endret oppfatning angående disse sakene i løpet av denne perioden. Fra skepsis er det nå enighet i fagmiljøet om at en del tannlegeassistenter ble skadet av kvikksølv.

Moen kan imidlertid ikke formidle kontakt med kvinner som har fått påvist skader.

I vitenskapelig litteratur er det kjent at kvikksølv kan gi reproduksjonsskader, og vi lurte på om Moen har en oversikt over hvor mange av kvikksølvpatientene som har abortert, hatt store blødninger eller fjernet livmoren. Hun har ikke en slik oversikt.

8.2.3. Seksjon for arbeidsmedisin, Sykehuset Telemark

Også denne avdelingen har undersøkt en rekke pasienter. Vi får snakke med overlege Anne-Kristin Fell. Hun bekrefter at de har undersøkt mange, og at de har påvist skader hos flere kvinner. Noe nøyaktig antall har hun ikke. Hun sier at hun ikke er i tvil i de sakene hun har godkjent. Hun bekrefter også at fagmiljøet har endret oppfatning fra skepsis til enighet om at tannlegeassistenter ble skadet av kvikksølv på jobb.

Fell forteller at det er NAV som stanser disse sakene nå. Hun forteller at de krever flere utredninger i saker som for henne er åpenbare. Mange av disse pasientene er utmattet etter flere år i NAV-byråkratiet. Hun synes det er en uverdigg behandling av pasienter. Fell kan heller ikke påta seg å formidle kontakt med pasienter hun har godkjent.

Vi spør også Fell om aborter, blødninger og hysterektomi. Hun sier at hun har et bestemt inntrykk av at mange av pasientene har fortalt om dette, men har ikke en statistisk oversikt. Hun har heller ikke mulighet til å lage en slik for oss.

8.2.4. Arbeidsmedisinsk avdeling, St. Olavs hospital i Trondheim

Også her bekrefter de at de har utredet og påvist kvikksølvskader hos tannlegeassistenter, men kan ikke tallfeste det for oss. Professor Bjørn Hilt sier at han ikke har hørt at noen av disse kvinnene har fått innvilget yrkessykdomserstatning av NAV. Han er kjent med at mange har søkt, men at de har fått avslag.

Hilt viser til at STAMI skal ha oversiktene over saker som er utredet. Vi spør også her om reproduksjon, men Hilt kan ikke hjelpe.

8.2.5. STAMI, Ullevål og Tromsø

Vi avslutter nå ringerunden til de arbeidsmedisinske sentrene. STAMI kommer nemlig med en oversikt over hvor mange saker de ulike avdelingene har behandlet og godkjent. Av disse tallene går det frem at også arbeidsmedisinerne på Ullevål har påvist skader hos flere pasienter. Antallet ved STAMI og arbeidsmedisinsk avdeling i Tromsø får vi ikke. Det er kun angitt som mindre enn tre, altså: i 0 til 3 saker har man påvist skade. Dette er fordi det er så få utredninger ved disse avdelingene at opplysningene dermed omfattes av personvernet.

Men en måneds tid senere får vi gjennom kontakt med tannlegeassistenter kjennskap til at også disse avdelingene har påvist skader. Det betyr at samtlige fagmiljø i Norge nå anerkjenner at tannlegeassistenter ble skadet av kvikksølv på arbeidsplassen.

9. Brevskrivning

Ingen av miljøene vi har vært i kontakt med har imidlertid kunnet fortelle oss hvor mange kvinner som har søkt om yrkessykdomserstatning hos NAV og hvor sakene står. Det eneste vi vet er at ingen har fått innvilget yrkessykdomserstatning. Vi ønsker å få vite mer om dette og løsningen blir brev.

9.1. "Våre" kvinner

Etter at Brennpunkt sendte "Kvikksølvjentene" i 2005 ringte vel 300 kvinner til oss i NRK og til en forskergruppe ved Universitetet i Bergen. De fortalte sine historier, og samtykket til at det de fortalte ble notert ned. Vi i NRK mottok i overkant av 100 samtaler. Disse notatene har vi oppbevart nedlåst. Nå bestemmer vi oss for å hente dem fram igjen. Vi lager et standardisert spørreskjema, der vi spør hva som har skjedd i saken deres, om og eventuelt når de har søkt om erstatning hos NAV, og hvor saken står nå.

9.1.1. Ett ekstra spørsmål

I 2005 var det påfallende mange av kvinnene som fortalte at de hadde fjernet livmoren, de hadde kraftige menstruasjonsblødninger og mange aborter. Det er kjent i vitenskapelig litteratur at kvikksølv kan gi menstruasjonsforstyrrelser og forplantningsskader. Dette er imidlertid ikke undersøkt i større grad på tannhelsepersonell.

En liten studie fra New Zealand viser at 25 % av tannlegeassistentene der hadde fjernet livmoren, men studien er avvist av norske fagmiljø fordi den er for liten. I ringerunden til de arbeidsmedisinske sentrene spurte vi om de hadde noen oversikt over dette i forbindelse med at de hadde undersøkt kvinnene, men ingen hadde spurt systematisk om dette.

Vi bestemmer oss derfor for å legge noen slike spørsmål inn i spørreskjemaet. Vi spør om de har fjernet livmoren, om de har hatt inngrep i livmoren og om de hadde hatt unormalt store blødninger.

9.1.2. Lever de?

Vi henter frem oversikten over de 100 kvinnene, og sjekker adressene og gjør søk i telefonkatalogen for å sjekke om de lever. Søket avdekker at noen har gått bort. Vi sitter til slutt igjen med 87 kvinner. Vi lager et brev der vi viser til samtalen vi hadde for fem år siden, og gjør greie for at vi nå ønsker å følge opp sakene. Vi ber om at de svarer på spørreskjemaet, og understreker at det vil bli behandlet konfidensielt. Spørreskjema, følgebrev og ferdig frankert returkonvolutt sendes så til 87 kvinner over hele landet.

9.2. Kvinner i fagforeningene

Vi ønsker et så stort materiale som mulig, og tar derfor kontakt både med Tannhelsesekretærenes forbund i Parat og Fagforbundet. Vi forteller hva vi har gjort, og spør om de har mulighet til å formidle det samme spørreskjemaet og et følgebrev til sine medlemmer. Begge samtykker. Vi sender over utkast til følgebrev og spørreskjema, og dette sendes ut til deres medlemmer. Parat sender brev til 250 kvinner, Fagforbundet sender brev til 120 kvinner.

Så er det bare å vente på svar...

10. Tre sterke historier

Vi ønsker å komme i kontakt med kvinner som har fått påvist kvikksølvskader av medisinsk ekspertise. De arbeidsmedisinske sentrene har ikke kunnet hjelpe oss på grunn av taushetsplikten, men fagforeningene jobber med saken. Men en sak har vi allerede.

10.1. Tordis Stigen Klausen

Som nevnt innledningsvis har Stigen Klausen hatt kontakt med oss over flere år. Vi tar kontakt med henne, og sier at vi ønsker å se nærmere på hva som skjer med Kvikksølvjentene. Stigen Klausen sier at vi kan få tilgang til alle hennes dokumenter og bruke hennes sak. Hun er også villig til å medvirke i fjernsynsprogrammet. Det er viktig og ønskelig for oss at hun er med, da det var hun som startet hele denne historien.

Arbeidshistorien hennes kjenner vi. Hun begynte å jobbe i 1969, og kokte kvikksølv over åpen flamme og knadde det i hendene. Hun ble syk med sliming i lungene, synsforstyrrelser, svimmelhet, hukommelsesproblemer, skjelvinger.

Hun gikk til sivil søksmål mot staten i 1998 fordi hun mente hun var kvikksølvforgiftet, men de fremste ekspertene i Norge vitnet mot henne i retten, og Stigen Klausen tapte både i herredsretten og lagmannsretten. Stigen Klausen medvirket i Brennpunktprogrammet "Kvikksølvjentene" i 2005. Hun regnet den gang med at saken var løst.

10.1.1. En langdryg affære

Vi tar en grundig prat med Stigen Klausen om hva som har skjedd i ettertid.

I 2006 fremmet hun krav om undersøkelse ved et arbeidsmedisinsk senter. Hun ble henvist til Telemark, og på tampen av 2006 ble hun undersøkt av et team av leger, toksikologer, nevropsykologer, psykiatere og yrkeshygienikere. De konkluderte med at hun er skadet av kvikksølv. Stigen Klausen fremmet krav om å få godkjent yrkesskade til NAV, og våren 2007 blir dette innvilget av NAV Sauherad. Stigen Klausen tror saken er løst, men får i august 2007 beskjed om at saken hennes nå skal vurderes av en ny NAV-instans, nemlig det sentrale yrkessykdomskontoret.

Stigen Klausen venter en avgjørelse, men i 2008 blir i stedet godkjenningen hennes sendt i retur til Sykehuset Telemark for en tilleggsutredning. Utredningen blir skrevet kjapt, og returneres NAV etter en måned.

Stigen Klausen begynner nå for alvor å vente på en avgjørelse, men ingenting skjer. Hun purrer NAV, prøver å komme i kontakt med saksbehandler for å få vite hvor saken står. Hun får til slutt vite at saken hennes er sendt til samarbeidende rådgivende spesialist ved yrkessykdomskontoret for en ny medisinsk vurdering.

Hun krever å få vite hvem denne legen er, hun krever å få snakke med ham, samt å få lese hva han har skrevet. Hun er bekymret fordi mange av hennes gamle legejournaler inneholder feil. Stigen Klausen får tilsendt samarbeidende rådgivende spesialist sin uttalelse. Han heter Erik Sætre, og har skrevet en vurdering av hennes medisinske godkjenning fra arbeidsmedisinerne ved Sykehuset Telemark. I tillegg til å inneholde faktafeil, antyder spesialisten at det er mer nærliggende å tro at hennes plager er psykiske som følge av en abort for mer enn 30 år siden, og ikke kvikksølvforgiftning.

Spesialisten mener det er store mangler ved utredningen og peker på flere felt han vil ha utdypet. Han navngir hvem han ønsker skal undersøke henne. Stigen Klausen blir sint og fortvilet. Legen NAVs spesialist vil henvise henne til, har tidligere avvist hennes sak. Stigen Klausen tar kontakt med NAV og

sier dette er uaktuelt. Dersom hun skal ha nok en tilleggsutredning og en utdyping av de første utredningene, så skal det gjøres av seksjon for arbeidsmedisin i Telemark.

NAV godtar dette, og Stigen Klausen blir innkalt til ny undersøkelse. Sykehuset Telemark svarer på alle spørsmål fra den rådgivende spesialisten til NAV, og opprettholder konklusjonen om at Stigen Klausen er skadet av kvikksølv. Utredningen sendes til NAVs yrkessykdomskontor og den rådgivende spesialisten deres i februar 2009, og siden har det ikke skjedd noe.

Stigen Klausen har advokat gjennom fagforeningen Parat. Hun forteller at advokaten har purret NAV gjentatte ganger. Han har krevd møte med saksbehandler i NAV gjentatte ganger, og han har ønsket møte med rådgivende spesialist. Dette har ikke vært mulig å få til.

Det er nå august 2010, og hun vet ikke noe om hvor saken står, og når det vil komme en avgjørelse. I denne perioden har hun hatt tre forskjellige saksbehandlere ved yrkessykdomskontoret.

Stigen Klausen sender oss alle papirene i saken hennes.

10.2. Bjørgunn Isaksen

Like etter at vi snakket med Tordis Stigen Klausen ringer leder for fagforeningen Parat. Hun kan formidle kontakt med en kvinne som har fått diagnosen kvikksølvforgiftet fra to arbeidsmedisinske senter, uten at hun blir trodd av NAV. Bjørgunn Isaksen holder til i Bodø. Vi ringer henne, og hun forteller sin historie, samtykker til å medvirke i fjernsynsprogrammet og samtykker til å sende oss alle dokumenter og utredninger i saken hennes.

10.2.1. En historie full av faktafeil

Bjørgunn Isaksen jobbet som de andre tannlegeassistentene. Hun knadde og kokte kvikksølv over flere år. Hun begynte å arbeide som 16-åring. Da var hun helt frisk. Etter kun ett år i jobb ble hun irritabel, fikk hodepine, sår på kroppen og etter hvert ble hun svimmel og mistet hukommelse og konsentrasjon. Plagene har vedvart frem til i dag.

Etter å ha sett Brennpunktprogrammene i 2005 søkte hun NAV om å få godkjent plagene som yrkessykdom. I 2007 henvises hun til utredning ved arbeidsmedisinsk avdeling ved St. Olavs hospital i Trondheim. Professor Bjørn Hilt og hans team konkluderer med at hun er blitt syk av kvikksølv. Bjørgunn Isaksen sin sak blir innvilget av hennes lokale NAV-kontor, men også i hennes tilfelle sendes saken videre til ny vurdering ved yrkessykdomskontoret i Oslo.

Også hennes sak fremlegges for NAVs samarbeidende, rådgivende spesialist. Også i denne saken er det Erik Sætre. Han tror ikke Isaksen sine plager skyldes kvikksølv og hun får avslag fra yrkessykdomskontoret i april 2009. Isaksen godtar ikke dette, og klager. Saken blir behandlet av NAV sin anke- og klageavdeling, men i mai 2010 får hun avslag også her. Isaksen er nå blitt sint.

I denne perioden har hun forsøkt å komme i kontakt med saksbehandlerne og opplever det svært vanskelig. Hun krever nå å få ut alle papirene sine, med henblikk på en anke til Trygderetten. Isaksen synes det står underlige ting i avslaget, og i samråd med fastlegen sin bestemmer hun seg om å be om en ny utredning, og en vurdering av avslaget til NAV. Hun tar kontakt med professor Bente Moen ved seksjon for arbeidsmedisin ved Haukeland universitetssykehus, og når Bjørgunn Isaksen forklarer hva NAV har skrevet i avslagene ber professor Moen henne sende papirene og komme til Bergen for utredning.

NAV, gjennom den samarbeidende rådgivende spesialisten, har skrevet i avslaget at det ikke er vitenskapelig bevist at kvikksølv kan gi kognitive skader. Dette er i strid med all vitenskapelig kunnskap

om kvikksølv. Kognitive skader av kvikksølv har vært et vitenskapelig etablert faktum i århundrer. I avslaget skriver også NAV at det ikke er vitenskapelig dokumentert at lavgradig eksponering for kvikksølv kan føre til skader.

Professor Bente Moen utreder Bjørgunn Isaksen, og kommer til samme konklusjon som arbeidsmedisinerne ved St. Olavs hospital i Trondheim. Bjørgunn Isaksen er kvikksølvforgiftet. Denne utredningen ligger nå sammen med de øvrige dokumentene og utredningene i saken hos NAV, som skal forberede og sende saken videre til Trygderetten.

10.3. Bente Damm-Larsen

Via fagforeningen har vi fått navnet på nok en kvinne med medisinsk godkjenning for kvikksølvskade. Hun er utredet av en professor i det arbeidsmedisinske miljøet på Ullevål. Det betyr at de tre kvinnene vi er i kontakt med har godkjenninger fra fire forskjellige fagmiljø.

Også hennes sak befinner seg i NAV-systemet, nærmere bestemt yrkessykdomskontoret. Hun kan også fortelle sin historie. Damm-Larsen bor for tiden i Kragerø. Vi ringer henne, og også hun samtykker til å være med i programmet og hun sender oss alle utredninger og dokumenter i saken.

10.3.1. Systemet tar form

Bente Damm-Larsen begynte å jobbe i 1967, og var da frisk. Hun jobbet som de andre kvinnene med å kna og koke kvikksølv. Damm-Larsen kan dokumentere at hun kokte svært store mengder kvikksølv, og på midten av 70-tallet ble hun dårlig, med hodepine, uro, tretthet, søvnproblemer og nummenhet i armer og ben. I denne perioden har hun ført logg over symptomene sine.

Hun søkte NAV om å få godkjent symptomene som yrkessykdom, og ble i den forbindelse sendt til Ullevål for utredning. Overlege Finn E. S. Levy konkluderer med at hun er kvikksølvskadd og hennes lokale NAV-kontor innvilger saken. Men også denne blir sendt videre til det sentrale yrkessykdomskontoret, der den fremdeles ligger i august 2010.

Damm-Larsen har gjentatte ganger purret på saken, men det kommer ingen avgjørelse. Hun forteller at det stadig kommer nye utsettelse. Hun er svært sliten, og sier hun ikke hadde orket dette uten gode støttespillere. Hun vet at saken er forelagt en samarbeidende rådgivende spesialist, men får ikke vite hvem dette er.

Vi er i første kontakt med Damm-Larsen i august. Få dager før vi skal intervjuer henne i september avgjør yrkessykdomskontoret i NAV saken hennes. Hun får avslag. Hun har også fått navnet på NAVs samarbeidende rådgivende spesialist i hennes sak og det er nevrolog Tormod Hagen. Vi avtaler at vi skal få lese begrunnelsen når vi kommer hjem til henne. I avslaget har juristene også her lagt vekt på den samarbeidende rådgivende legens vurdering. Også her står det oppsiktsvekkende nok at det ikke er vitenskapelig enighet om at kvikksølv kan gi kognitive skader. I tillegg står det også her at det ikke er vitenskapelig dokumentasjon for at lavgradig eksponering for kvikksølv kan gi helseskader.

NAV ser helt bort fra at hun har hatt symptomer på kvikksølvforgiftning siden midten av 70-tallet, trass i at dette er dokumentert i hennes legejournaler, som vi har tilgang på. I stedet mener de at hennes plager mest sannsynlig oppstod i 2004.

Det skrives også at hun tåler alkohol dårlig. En setning som er helt uten kontekst, og som gir et inntrykk av at Damm-Larsen har et alkoholproblem. Dette er ikke sant. Setter man setningen inn i rett kontekst, slik det fremgår av legejournalen den er hentet fra, så står det at hun var så svimmel at hun ikke engang kunne drikke et glass vin. Hun kunne altså ikke drikke alkohol på grunn av symptomene sine.

10.4. Ekspertter om ekspertter

Etter samtalene med kvinnene tar vi kontakt med de to arbeidsmedisinske miljøene som har lest hva NAV og deres samarbeidende rådgivende spesialister skriver. Det er de arbeidsmedisinske miljøene ved sykehuset Telemark og Haukeland universitetssykehus. Tordis Stigen Klausen og Bjørgunn Isaksen har på forhånd tatt kontakt med dem og opphevet taushetsplikten slik at vi kan diskutere de to sakene.

10.4.1. Anne Kristin Fell, overlege, seksjon for arbeidsmedisin, Sykehuset Telemark

Hun sier innledningsvis at hun ikke har noe imot å bli overprøvd faglig av andre spesialister, men hun finner en del ting underlig i Tordis Stigen Klausen sin sak. Hun forteller at hun reagerer sterkt både på hentydningene til at Stigen Klausen er psykisk syk og at en abort er årsak til hennes plager. Fell forteller at hun skrev en tilleggsutredning i 2009 der hun gikk dypere inn i mengden kvikksølv Stigen Klausen hadde arbeidet med. Vi spør Fell om den eksponeringen for kvikksølv som Stigen Klausen var utsatt for kan beskrives som lavgradig. Det avviser Fell.

Fell sier at de var et stort team som utredet Stigen Klausen og at de alle var enige om at hun er kvikksølvforgiftet. Teamet besto av arbeidsmedisiner, yrkeshygieniker, toksikolog, nevropsykolog og psykiater. Fell mener de som team har stor kompetanse på å utrede slike skader fordi de er eksperter på skader i arbeidslivet, giftstoffer, doseberegninger, og eksponeringsberegninger. I tillegg har de ordinær kompetanse på medisin.

NAVs samarbeidende rådgivende spesialist er nevrolog, og har ikke den samme kompetansen på arbeidsliv, giftstoffer og beregning av eksponeringsdoser. Hun er kritisk til at NAV bruker nevrologer som spesialister i denne type arbeid.

Fell stiller seg også kritisk til saksbehandlingstiden i denne saken, og andre kvikksølv saker hun har arbeidet med. Hun mener at saksbehandlingstider på opp mot fire år er en stor belastning for pasientene. Vi spør om vi kan intervjuer Fell om denne saken, sammen med Tordis Stigen Klausen, og det sier Fell ja til.

10.4.2. Bente Moen, professor, yrkesmedisinsk avdeling, Haukeland univ. sykehus

Bente Moen forteller at hun ble interessert i Bjørgunn Isaksen sin sak da hun leste avslaget fra NAV med utredningen fra den samarbeidende rådgivende spesialisten. Den rådgivende spesialisten skrev at kvikksølv ikke kan gi kognitive skader. Bente Moen understreker at dette er regelrett feil. Kvikksølv gir kognitive skader, altså skader på sentralnervesystemet, og det står i enhver lærebok og leksikon i hele verden.

Hun viser videre til at hvis det er på dette grunnlaget sakene blir avslått så er det ikke mulig å stole på NAV. Avslaget til Bjørgunn Isaksen er rett og slett begrunnet med feile fakta. Vi spør også Moen om koking av kvikksølv kan beskrives som lavgradig eksponering. Det avviser hun kontant.

Moen forteller videre at hun sammen med en kollega, professor Bjørn Hilt ved St. Olavs hospital, tok kontakt med yrkessykdomskontoret til NAV for å informere dem om hvor omfattende undersøkelsene var av tannlegeassistenter ved de arbeidsmedisinske sentrene. De ville få NAV til å forstå at dette var grundig medisinsk arbeid. De fikk et møte, uten at deltakerne virket spesielt interessert.

I møtet spurte også Moen om hvorfor det var så vanskelig å betale ut erstatning til disse kvinnene. Svaret hun fikk var at de ikke kunne kaste bort skattebetalernes penger.

Bente Moen vil la seg intervjuer sammen med Bjørgunn Isaksen om hennes sak, og om erfaringene med yrkessykdomskontoret.

11. NAV-legene

Vi er nå blitt svært nysgjerrige på hvem disse samarbeidende, rådgivende spesialistene til NAV er, og hvilken rolle de har. Via samtaler med de arbeidsmedisinske sentrene, fagforeningene og kvinnene har vi forstått det slik at dette er leger/spesialister som NAV har knyttet til seg gjennom avtaler. Arbeidet deres består i å vurdere spesialisterklæringer, legejournaler og medisinske opplysninger i saker, og på bakgrunn av dette skrive en vurdering som legges frem for NAV sine jurister. Juristene fatter så vedtak i sakene.

Slik vi har forstått det arbeider disse legene etter timesatser og de snakker ikke med pasienten. De skal utelukkende vurdere pasienten på grunnlag av hva andre har skrevet, og vurdere om de oppfyller lovens krav til godkjenning av yrkessykdom.

11.1. Erik Sætre, nevrolog

Gjennom Stigen Klausen og Isaksen sine papirer har vi funnet at de har samme rådgivende spesialist; Erik Sætre. Vi starter med å gjøre noen enkle søk på ham. Sætre er nevrolog, med spesialfelt i epilepsi. Han er ansatt ved Ullevål, og jobben som NAV-lege er på si. Vi finner ett bilde av ham på nett, på Epilepsiforbundet sine hjemmesider, og lagrer det. Vi sjekker så hva han har jobbet med, og eventuelt publisert av materiale. Det er i all hovedsak forskning på epilepsimedisin og en del på oppdrag fra legemiddelfirma. Vi finner ingenting på ham som tyder på at han har spesialkunnskap om kvikksølv eller andre giftstoffer.

11.2. Tormod Hagen, nevrolog

Gjennom Damm-Larsen sin sak får vi hans navn. Vi går frem likedan. Han er nevrolog, med spesialfelt epilepsi, hodepine og nevromuskulære sykdommer. Han er ansatt som overlege ved Vestre Viken, og også han har jobben for NAV som bistilling. Tormod Hagen har hovedsakelig forsket på oppdrag fra legemiddelfirma. Vi finner ikke noe her som tyder på at han har spesialkompetanse innen kvikksølv, giftstoffer og eksponering. Vi finner kun ett bilde av ham også, dette fra Dagbladet.

11.3. NAV om NAV-legene

Vi tar så kontakt med NAV og ber om CVene til Hagen og Sætre. Vi vil vite hvilken kompetanse de har oppgitt at de har, og hvor lenge de har jobbet for NAV. Vi ber også om en liste over rådgivende spesialister, primært i hele NAV, sekundært de som er tilknyttet yrkessykdomskontoret. Vi ønsker også å få vite hva Hagen og Sætre har tjent på sitt arbeide for NAV, og hvor mange kvikksølv saker de har behandlet. Vi vil også vite om det bare er disse to som har håndtert kvikksølv sakene, eller om det er flere spesialister inne i bildet. Vi ber også om en utgreiing for hvilken rolle disse spesialistene har. Til slutt spør vi om NAV kan formidle kontakt, slik at vi kan få snakke og intervju dem om disse sakene.

NAV kan raskt bekrefte at de rådgivende spesialistene jobber slik vi er blitt fortalt. De vurderer andres erklæringer, møter aldri pasienten, og skriver en rapport som ligger ved saken når juristen treffer sin avgjørelse. Seniorrådgiver Åste Dahle Sundet kan imidlertid ikke formidle kontakt med legene, da de ikke er ansatt i NAV. De er bare innleide eksperter, og vi må derfor ta kontakt med dem selv og spørre om de vil la seg intervju.

Våre øvrige spørsmål må hun ha mer tid på.

11.3.1. En uventet telefon

Dagen etter ringer Erik Sætre til oss før vi har rukket å ta kontakt med ham. Han lurte på hva vi vil, og sier at han ikke vil la seg intervju. Vi forteller at vi skal se på kvikksølv sakene, og gjør ham oppmerksom på at han har krav på tilsvar dersom noen skulle si noe eller mene noe om hans arbeid som han ikke er enig i. Han beklager, men har dessverre ikke tid på noe tidspunkt de neste to månedene. Vi ber han da sende avslaget skriftlig, noe Sætre gjør.

11.3.2. Svar fra NAV

I løpet av september og oktober kommer NAV med svar på de øvrige spørsmålene våre om legene. Vi får CVene til de to nevrologene, og her fremgår det at Sætre har jobbet for RTV/NAV fra 1997-2003 og igjen fra 2005 og frem til i dag. Tormod Hagen har jobbet for RTV/NAV fra 90-tallet.

Vi får beskjed fra NAV om at vi ikke kan få en fullstendig liste over de samarbeidende legene, for NAV har ikke oversikt og vet ikke hvem alle er.

Vi får imidlertid en liste over de som er knyttet til yrkessykdomskontoret, og NAV bekrefter at det bare er Sætre og Hagen som håndterer kvikksølv sakene. Det er også svært vanskelig å finne ut hva de har tjent på arbeidet for NAV. Vi får først beskjed om at de ikke finnes i datasystemet, og at de ikke finner at de har mottatt lønn fra NAV. Men vi vet jo at de har signert papirer for NAV.

Etter en tid finner NAV ut av problemet. Både Hagen og Sætre sender begge fakturaer per brev, og da legges ikke dette inn i datasystemet. Det blir i stedet arkivert i papirarkivet. Vi sier at dette er offentlig informasjon som vi ønsker innsyn i, og NAV er behjelpelig. En person setter seg ned og går gjennom alle fakturaer til yrkessykdomskontoret i 2009 og til september 2010, og vi får til slutt vite at Sætre tjente kr. 405 670,- og Hagen tjente kr. 191 392,-.

Vi supplerer med å be om kontrakten for denne typen arbeid. Vi får tilsendt en standardkontrakt, der det fremgår timesatser. Men det viktigste er kanskje informasjonen om at disse legene forplikter seg til å bruke maksimalt 5 uker pr. sak. Tordis Stigen Klausen sin sak har vært i NAV-systemet siden 2006 og hos Sætre siden 2007/2008.

12. Trygderetten

Vi vet at noen av disse sakene har vært oppe i Trygderetten. Det er ikke mange, da disse sakene har brukt lang i NAV-systemet, og de må være avsluttet der før de bringes innfor Trygderetten. Vi søker på Lovdata og på dette tidspunktet finner vi fire saker som er behandlet etter 2005.

12.1. Kjennelsene

Sakene er avgjort, og kvinnene har ikke fått medhold. I de fire kjennelsene som er avgjort legger retten stor vekt på NAV sin argumentasjon. Hovedårsaken til at disse kvinnene ikke får godkjent yrkessykdom er at retten mener det ikke er tilstrekkelig vitenskapelig dokumentert at lavgradig kvikksølveksponering kan gi kvikksølvforgiftning.

Kvinnene har symptomer på kvikksølvforgiftning, men har ikke fått påvist en klar sammenheng av de arbeidsmedisinske ekspertene. Felles for sakene som er avgjort i Trygderetten er at kvinnene ble utredet kort tid etter Brennpunkt i 2005 da dette feltet fremdeles var nytt og noe omstridt i miljøet.

12.2. Hvem sitter i Trygderetten?

Trygderetten er sammensatt av både juridiske og medisinske sakkyndige. Vi vil vite hvem de er, og ber om en liste. Denne får vi fra Trygderetten. Vi ber deretter om å få vite hvilke spesialfelt de medisinske sakkyndige har. Trygderettens formann, Knut Brofoss, nekter å gi dette ut. Han skriver at han ikke akter å drive noen etterforskning for NRK.

Vi tar i stedet kontakt med Statens autorisasjonskontor for helsepersonell. Her får vi vite hva de er spesialister i, og en av legene er spesialist i arbeidsmedisin. Hun har imidlertid ikke vært involvert i noen av de kjennelsene vi finner i Lovdata.

12.3. Advokatene om Trygderetten

Vi snakker både med advokaten i Fagforbundet og Parat. Begge bekrefter at de sliter med å nå gjennom med sakene, og at retten legger vekt på at eksponeringen har vært for lav og at det finnes for lite forskning på feltet.

De forteller også at problemet er at de sakene som har vært oppe i Trygderetten er saker som er "svake". I det ligger at disse tannlegeassistentene ikke har fått påvist en klar sammenheng av arbeidsmedisinerne. Begge advokatene begrunner dette med at de ble utredet tidlig, før medisinerne hadde erfaring nok med disse sakene. De forteller begge at de klareste sakene ikke kommer opp for retten. De sitter fast i NAV-systemet.

Deres inntrykk er at NAV ikke fatter vedtak i de klareste sakene i frykt for hva som vil skje dersom de når Trygderetten. Saker med klare konklusjoner fra arbeidsmedisinerne vil være mye vanskeligere å avvise.

13. Svar fra damene

Vel en uke etter at vi har sendt ut brev og spørreskjema begynner svarene å strømme inn. Kvinner fra hele landet svarer på skjema. Svært mange legger ved egne følgeskriv med historiene sine, skrevet for hånd. De fleste unnskylder håndskriften sin, fordi de har så store skjelvninger at de sliter med å skrive. Vi mottar også mange telefoner både på dag- og kveldstid. Det er kvinner som vil ha mer informasjon før de eventuelt fyller ut skrivet, det er kvinner som spør om de kan legge ved mer informasjon, og det er kvinner som fortvilet spør om de kan svare muntlig, fordi de ikke klarer å fylle ut skjemaet. Dette er en tidkrevende prosess, da samtalene er mange og tar lang tid. Det er viktig for oss å være tilgjengelige, for vi har bedt kvinnene vise oss stor tillit ved å sende oss strengt personlige opplysninger.

13.1. Ingen svar er også svar

Hovedgrunnen for at vi sendte ut skjemaet, var å finne ut hvor mange som har søkt om å få kvikksølvforgiftning godkjent som yrkessykdom, og også få informasjon om hvor sakene står i dag.

Det viser seg at dette er helt umulig. Et fåtall kvinner kan gjøre rede for sin sak og saksgangen. Mange har ikke søkt, for de visste ikke hva de skulle gjøre eller var for syke til å orke noe slikt. Andre tror de har søkt, men av videre samtaler går det frem at det de mener er at de har vært til arbeidsmedisinsk utredning. De har trodd at det da var en automatikk i at utredningen gikk videre inn i NAV-systemet som et krav om godkjenning av yrkessykdom. Andre igjen tror at arbeidsmedisinerne og NAV er samme instans. Andre tror de har søkt men aner ikke hvor saken er blitt av. De er bekymret for hvor de sensitive papirene er og hvem som har lest dem. De har prøvd å etterlyse hvor saken står, men har gitt opp for de har ikke noe telefonnummer og en saksbehandler de ikke husker navnet på. Og svært mange har fått svar fra NAV, men forstår rett og slett ikke hva som står der.

Dette er ikke fordi kvinnene ikke er kloke nok, men sykdommen rammer hukommelse og konsentrasjon. Å orientere seg i NAV-systemet er derfor vanskelig for dem.

Vi kan altså ikke bruke materialet til å få en oversikt over hvor sakene står i NAV, men det gir oss et unikt innblikk i et system som er så komplisert og byråkratisk at det ikke tjener brukerne.

13.2. Damene og livmoren

Det vi imidlertid kan lage statistikk av er spørsmålene knyttet til fjerning av livmor og blødninger. Allerede fra første dag med svar ser vi et mønster. 25 % av tannlegeassistentene har fjernet livmoren, mens 60 % forteller om unormalt store blødninger. De beskriver at de gikk med doble barnebleier, og plastpose utenpå. Likevel var de redde for å gå ut, fordi de blødde igjennom dette.

Prosentfordelingen holder seg i de ukene vi mottar svar. Vi har skilt damene i tre grupperinger for å sjekke svarprosenten. Kvinnene som vi hadde i våre arkiv har den høyeste svarprosenten på 73,6 %. Kvinnene vi kontaktet via Fagforbundet har en svarprosent på 38,3 %, og kvinnene vi kontaktet via Parat har en svarprosent på 30,4 %. Men i alle gruppene er det samme fordeling på våre spørsmål.

25 % har fjernet livmoren, mens 60 % hadde store blødninger.

Vi synes dette er sjokkerende mange, men trenger faghjelp til å tolke og analysere materialet.

13.2.1. Gynekologene

Vi begynner en ringerunde til de fremste ekspertene på gynekologi i Norge. Vi er i kontakt med de store sykehusene (Ullevål, Haukeland, St. Olavs hospital og Tromsø). Alle synes at dette høres unormalt høyt ut at 25 % av tannlegeassistentene har fjernet livmoren, men ingen har tall for hva som er vanlig for kvinner eller i befolkningen i samme aldersgruppe.

Det kan vi ikke forstå, det er alltid noen som vet. Vi begynner en runde til Norsk pasientregister (NPR), SSB, andre eksperter på Ullevål og professorer på området. Ingen kan svare.

Til slutt får vi napp hos en professor i samfunnsmedisin ved universitetet i Tromsø. Eiliv Lund har gjort en spørreundersøkelse i forbindelse med kvinner og kreft. Et av spørsmålene på spørreskjemaet var om kvinnen hadde fjernet livmoren. Skjemaet ble sendt til et representativt antall kvinner over hele landet, og svaret kan således brukes som en sammenligning med tannlegeassistentene.

Han kan fortelle at det normale i befolkningen er rundt 12 %. Tallet for tannlegeassistentene er altså mer enn dobbelt så høyt.

13.2.2. Tallene stemmer

Vi tar nå kontakt med professor Britt-Ingjerd Nesheim ved universitetet i Oslo. Hun er dekan ved medisinsk fakultet. Vi presenterer våre funn for henne, og hun blir svært interessert.

Hun spør hvordan vi er kommet frem til tallet, og hvordan undersøkelsen er gjort. Vi forteller at vi har tre grupper, ulik svarprosent, men likt resultat for alle grupper. Hun sier at det dermed ikke er grunn til å tvile på resultatet, og at vi trygt kan presentere dette.

Hun synes dette er svært oppsiktsvekkende, og vil gjerne se nærmere på materialet. Hun er dekan frem til jul, men har etterlønn fra UiO første halvår 2011. Hun sier hun vil vurdere å se nærmere på materialet vårt da.

14. NAV sitt syn

Parallelt med dette jobber vi videre med våre spørsmål til NAV. Vi vil vite hvilken informasjon de legger til grunn i behandling av disse sakene, og begrunnelsen for sakene de avslår. Vi vil også vite hvorfor det tar så langt tid å behandle de som har en godkjenning fra det arbeidsmedisinske fagmiljøet.

14.1. Det er ikke vitenskapelig dokumentert

I NAV får vi bare kommunisere med seniorrådgiver Åste Dahle Sundet om dette. Vi får aldri direkte kontakt med dem som jobber med disse sakene i NAV. Dahle Sundet svarer oss at det ikke er tilstrekkelig vitenskapelig dokumentert at lavgradig kvikksølveksponering kan gi kvikksølvforgiftning.

Vi spør hva de legger i begrepet lavgradig, men vi får ikke et klart svar. Vi ønsker å vite hvilke måleresultat de betegner som lave og hvilke de regner som høye, ettersom det brukes som en av forklaringene på hvorfor de avslår kravene til tannlegeassistentene.

Når vi viser til forskning utenlands, viser NAV til at det er få studier på tannhelsepersonell, og at disse studiene ikke trekker en entydig konklusjon.

Vi spør om hvorfor de overprøver hele det norske arbeidsmedisinske miljøet, og får til svar at deres medisinske eksperter også har juridisk kompetanse, og det er det juridiske aspektet som her må oppfylles for å få godkjent kvikksølvforgiftning som yrkessykdom.

De viser til Folketrygdlovens §13.4

§ 13-4. Yrkessykdommer som likestilles med yrkesskade

Visse yrkessykdommer som skyldes påvirkning i arbeid, klimasykdommer og epidemiske sykdommer skal likestilles med yrkesskade. Departementet¹ gir forskrifter² om hvilke sykdommer som skal likestilles med yrkesskade.

Sykdom som angitt i forskriftene skal godkjennes som yrkesskade dersom

- a) sykdomsbildet er karakteristisk og i samsvar med det som den aktuelle påvirkningen kan framkalle,*
- b) vedkommende i tid og konsentrasjon har vært utsatt for den aktuelle påvirkningen i en slik grad at det er en rimelig sammenheng mellom påvirkningen og det aktuelle sykdomsbildet,*
- c) symptomene har oppstått i rimelig tid etter påvirkningen, og*
- d) det ikke er mer sannsynlig at en annen sykdom eller påvirkning er årsak til symptomene.*

Alle punktene i denne paragrafen må være oppfylt for at man skal få innvilget yrkessykdom.

Tannlegeassistentene har imidlertid a) klare symptomer på kvikksølvforgiftning, de kan b) dokumentere at de arbeidet med kvikksølv, c) de kan dokumentere at de ble syke mens de jobbet, og d) de aller færreste har fått andre medisinske diagnoser som forklarer symptomene. Dette har også arbeidsmedisinerne vurdert når de har skrevet at de er kvikksølvforgiftet.

NAV er ikke uenig i dette, men viser igjen til at det ikke er vitenskapelig dokumentert at lavgradig kvikksølveksponering kan gi kvikksølvforgiftning.

Etter den lange e-post-korrespondansen er vi tilbake til start. Vi ber om et intervju med leder for yrkessykdomskontoret, Therese Krohn, og Dahle Sundet skal gi oss tilbakemelding.

I mellomtiden bestemmer vi oss for å undersøke hva andre fagpersoner tenker om NAV sin argumentasjon. Hva betyr egentlig lavgradig?

14.2. Brannvesenet

I 2005 målte vi kvikksølvdamperne kvinnene pustet inn når de kokte kvikksølv. Dosene var over 1000 mikrogram/m³. 20 ganger over tillatt dose den gang kvinnene arbeidet, og 50 ganger over tillatt dose i dag. Det er senere kommet frem at også STAMI har gjort tilsvarende målinger på 70-tallet. I følge statistikk fra tannlegekontorene jobbet kvinnene i snitt med 3 kilo rent kvikksølv i året. Er dette lavt?

Vi får tips om et kvikksølvutslipp i Sandnes, og får vite at opprydningen ble filmet. Vi får over bilder fra NRK Rogaland som viser brannfolk i fullt verneutstyr og med friskluftsmasker.

Vi ringer Brannvesenet og de kan fortelle at dette er standardutstyr ved mistanke om kvikksølv damp. Det var funnet noen perler kvikksølv i et trappehus i tilknytning til Vitensenteret og de ble tilkalt. De evakuerte 130 mennesker, fordi det er prosedyre ved kvikksølvutslipp uansett størrelse. De ryddet opp rundt 20 gram, luftet lokalet, og folk fikk vende tilbake dagen etter.

Brannvesenet fortalte at kvikksølvet stammet fra et tannlegekontor som var i ferd med å tømmes. Rengjøringsbetjenten som fant perlene og tannlegen som var tilstede, ble sendt til legevakten for sjekk. Brannvesenet måtte sanere utstyret de hadde brukt, det kostet kr 80 000,-. De understreker at dette ikke var overreagering, men standard prosedyre når kvikksølv er på avveier.

14.3. Klima- og forurensingsdirektoratet

KLIF har vært med på å skrive en større rapport om kvikksølv i forbindelse med FN sitt arbeid med å forby kvikksølv. De nordiske miljøvernministerne samarbeider om et verdensomspennende forbud mot stoffet, og sommeren 2010 var de vertskap for en stor internasjonal kvikksølvkonferanse i Stockholm.

Vi får snakke med sjefingeniør Marit Kopangen i KLIF. Vi spør henne om hva lavgradig eksponering er? Det uttrykket blir ikke brukt innen hennes fagfelt. Vi spør om det er mulig å si at du er lavt eksponert dersom du puster inn 1000 mikrogram/m³ flere ganger i døgnet. Kopangen sier at dette ikke er lavt. Det er høyt.

I følge rapporten de leverte til FN (UNEP) er langtidseksponering for kun 0,16 mikrogram/m³ helseskadelig. Hun sier det finnes en formel for å beregne om inntaket av kvikksølv er helseskadelig eller ikke. Hvis vi putter vårt måleresultat på 1000/m³ inn i denne formelen får vi et vanvittig resultat.

I følge formelen gir alle svar over 1 en risiko for helseskader. Vårt resultat blir 6244. KLIF er helt klar på at dette er høye doser, men henviser til forsker Hege Holte Slagsvold ved Folkehelseinstituttet når det gjelder helseeffekter av kvikksølv eksponering.

14.4. Folkehelseinstituttet (FHI)

Vi ber om å få snakke med Hege Holte Slagsvold som har samarbeidet med KLIF om rapporten. Vi sender en e-post til henne, men får svar av assisterende direktør Jan Alexander.

Han ønsker ikke å uttale seg om saken, med henvisning til at dette er en arbeidsmiljøsak, og at han ikke ønsker å begi seg inn i en ny diskusjon om hva eksponeringen for denne yrkesgruppen kan ha vært og en eventuell risiko forbundet med slik eksponering.

Vi spør om Alexander om FHI har noen generelle regler for hvilke doser kvikksølv som er farlig. Han svarer at han ikke ønsker å bruke tid på hypotetiske spørsmål og at det aktuelle problemet ønsker han ikke å gå inn på.

Vi ber da om innsyn i alle dokumenter fra Folkehelseinstituttets begynnelse og frem til i dag som omhandler kvikksølv. Vi får en bunke tilsendt i posten. I denne bunken finner vi et brev med navnet til

avdelingsdirektør Per Schwarze. Det fremgår av dokumentet at han jobber med helseskader og kvikksølv. Vi ringer ham, og Schwarze vil snakke. Vi spør om 1000 mikrogram/m³ kan betegnes som lavgradig. Schwarze sier nei, dette er en meget høy dose. Ved slike nivåer vil man se helseskader dersom man utsettes for slike over tid. Det er i dag ikke en gang lov å gjøre dyreforsøk med slike doser, fordi det vil påføre dyrene for store lidelser.

14.5. WHO, UNEP og ILO

Norge har flere forskere knyttet til UNEP sitt kvikksølvprogram, og de arbeider fra Genève. Vi kommuniserer med Gunnar Futsæter og Per Bakken. Vi spør om 1000 mikrogram/m³ er lavt eller høyt. Det er høyt. Vi spør om det er vitenskapelig tvil om dette? Det er det ikke.

Futsæter spør om konteksten, og vi forklarer at det dreier seg om tannlegeassistenter. Han sier at den saken husker han, og uttrykker stor forundring over at de ikke har fått erstatning.

Vi leter oss deretter frem til kvikksølv eksperter i WHO og ILO. Overalt sier de vi snakker med at dosene norske tannlegeassistenter var utsatt for var ekstremt høyt. I følge dagens kunnskap fører slike doser til helseskade. Alle sier at dette er det vitenskapelig enighet om. Nettopp derfor arbeider man med å forby stoffet.

15. Yrkessykdomskontoret

Vi er også nysgjerrige på dette kontoret. Det formelle navnet er NAV sitt sentrale yrkessykdomskontor. Hit kommer alle saker til ny prøving, som er innvilget av en lavere instans i NAV.

Kontoret er bemannet av jurister, og har knyttet til seg medisinske rådgivere. Rådgiverne skal vurdere andre legers arbeid, legejournaler og trekke konklusjoner uten å møte pasienten. De gir deretter råd til juristen som fatter vedtak i saken.

Nesten alle aktørene vi har snakket med sier kontoret er usynlig. Det er ikke mulig å møte dem for å diskutere sakene. De er vanskelige å nå på telefon. Saksbehandlerne forsvinner og nye kommer til.

15.1. Hvem er de?

Vi sender en e-post til NAV for å få vite hvem som jobber ved kontoret. Det får vi ikke. De vil ikke opplyse oss om verken navn eller CV.

Men vi har nå kontakt med mange kvinner, så vi spør om de kan fortelle hvem saksbehandlerne deres er. Etter kort tid har vi navn på 11 personer. Vi vet at det kun er 8 ansatte, så det må bety at noen har sluttet og noen har begynt. Vi sender listen til NAV og ber dem oppklare hvem som jobber der, og hvem som har sluttet. Dersom ikke de kan gjøre dette, må vi offentliggjøre hele listen.

Vi får da vite hvem som har sluttet og hvem som jobber der. Det viser seg at 25 % av staben er skiftet ut det siste året. De vil ikke hjelpe oss med CVer, men gjennom søk i skattelister og på Facebook finner vi frem til fødselsår. Snittalder er 32 år, men de er i all hovedsak i 20-årene. En jurist, ansatt i 2010, er 55 år og hun trekker snittet kraftig opp.

Vi ringer alle de juridiske fakultetene i Norge, og får vite når de tok eksamen og hva tittelen på masteroppgaven deres er. I all hovedsak er de nyutdannede, med avlagt eksamen i 2007/8, og ingen har trykderett i sin masteroppgave.

16. Intervju med NAV

Vel to uker etter vår første henvendelse til NAV om intervju purrer vi dem. Seniorrådgiver Åste Dahle Sundet sier da at det ikke er sikkert at vi får intervju leder for yrkessykdomskontoret. De diskuterer, men det går mot at vi skal intervju direktør for Ytelser, Hilde Olsen. Vi sier at det ikke er ønskelig. Vi har presise spørsmål om saksbehandlingen i disse sakene, og det er naturlig å stille dem til leder for kontoret som håndterer sakene.

NAV sier de skal komme tilbake til oss. Vel en uke senere kommer Dahle Sundet tilbake og sier at det blir direktør Hilde Olsen som stiller til intervju. Vi ringer Dahle Sundet i håp om at de vil gå nok en runde på dette. Vi sier at spørsmålene er presise. De dreier seg ikke om enkeltsaker, men om kvikksølv, helseskader som følge av kvikksølv, forskning og begrunnelsene for å avslå sakene.

Vi presiserer at vi ønsker konkrete svar, og vi ønsker ikke å komme i en situasjon der de stiller med en direktør som ikke har nok kunnskap på feltet, og som ikke svarer på spørsmålene. Vi understreker overfor NAV at dette nok ikke er ønskelig for dem heller, da det ser uheldig ut når intervjuobjekt ikke svarer på spørsmål. Dahle Sundet skal gå nok en runde internt, men spør om vi kan sende spørsmålene på forhånd. Vi samtykker til dette, nettopp fordi vi ønsker klare svar. Normalt sender vi hovedtema for intervjuet til intervjuobjektene. Denne gangen sender vi helt presise spørsmål. NAV får dem 1. september.

Vi har avtale om intervju fredag 10. september. Tirsdag 7. september reiser vi på opptakstur, men rett før avreise mottar vi en e-post, der NAV sier at det blir direktøren for ytelser som stiller til intervju. Vi understreker nok en gang at vi ønsker yrkessykdomskontoret, men dersom de står fast ved direktør Hilde Olsen som intervjuobjekt, ber vi dem sette henne godt inn i saken. Vi viser til spørsmålene sendt 1. september.

17. Opptak med NAV i sikte

29. og 30. august kommer Bjørgunn Isaksen til Bergen. Vi gjør opptak med henne, og hennes lege, professor Bente Moen. De står fast ved alt de har fortalt på forhånd.

7. september reiser vi på opptak til resten av programmet. Vi intervjuer Tordis Stigen Klausen alene, og sammen med sin lege, Anne Kristin Fell. Vi bringer Tordis Stigen Klausen og Bente Damm-Larsen sammen, og vi får lese avslaget Damm-Larsen nylig har fått fra NAV.

Etter å ha lest avslaget ringer vi samarbeidende rådgivende lege for NAV, Tormod Hagen. Det er han som har vært NAV sin ekspert i hennes sak. Vi gjør opptak av samtalen, for å være sikker på at det ikke blir en situasjon etterpå der han sier han ikke har fått mulighet til imøtegåelse og tilsvar. Hagen avviser ikke å stille til intervju, og skal snakke med sin kollega Sætre. Han lover å komme tilbake til oss.

Vi drar deretter til fagforeningen Parat, og intervjuer leder og advokat. De er svært kritiske til saksbehandlingen, og ikke minst til at de aldri får møte juristene ved yrkessykdomskontoret. Alle opptakene går som planlagt, og alle intervjuobjektene står ved det de har fortalt i forhåndssamtalene.

17.1. Intervju med direktør for Ytelser, Hilde Olsen

Vi ønsker svar på spørsmålene våre, og bestemmer oss derfor for å starte intervjuet med å skissere bakteppet for intervjuet og premissene for intervjuet de har samtykket til å medvirke i. Vi ønsker at intervjuet skal ha det fokuset vi har gjort klart på forhånd, og bestemmer oss for at vi ikke skal sitte og lytte til flere minutter lange utredninger som ikke er svar på spørsmålene våre.

Vi har selv som journalister ved flere anledninger vært i den situasjon at vi intervjuer mektige mennesker som er drillet av spin-doktorer, som snakker om helt andre ting enn det de blir spurt om. Som journalister sitter vi da rammet av en litt misforstått høflighet, og godtar at intervjuobjektet snur fokus.

Vi bestemmer oss for at vi skal stå fast ved spørsmålene våre, og gjenta dem til vi får svar. Vi bestemmer oss også for å avbryte lange resonnement som ikke er svar på spørsmålet, da vi har fått knapp tid. Vi var forespeilet intervju på 1-2 timer, noe som er vanlig for fjernsyns-intervju av denne typen. Nå har NAV bestemt at vi kun får 30 minutter. Det er nok et argument for at vi ikke kan la direktøren styre dette med svært lange svar som ikke samsvarer med spørsmålet.

Vi er klar over at det er en fare for at vi kan virke uhøflige og at sympatien kan gå over på intervjuobjektet, men vi bestemmer oss likevel for å gjøre det slik. Verken vi eller kvinnene det gjelder er tjent med at vi godtar at NAV ikke svarer på spørsmålene.

17.1.1. Perpleks

Intervjuet blir en underlig opplevelse. Vi spør, direktøren svarer på noe annet, vi spør, direktøren svarer på noe annet. Informasjonsmedarbeideren avbryter intervjuet. Vi fortsetter. Et enkelt spørsmål som "kan kvinnene få møte saksbehandleren sin?" blir stilt 14 ganger. Den siste gangen viser NAV antydning til å bli presis ved å vise til at de ikke har resepsjon.

Etter en drøy halvtime har vi knapt fått noen konkrete svar, men vi er likevel blitt mye klokere. Dette NAV-intervjuet står i forhold til hva alle kvinnene forteller om NAV. Det er ikke mulig å få svar.

17.1.2. Kontakt med NAV i etterkant

Intervjuet er gjort 10. september. Programmet sendes 16. november. I denne perioden er vi ukentlig i kontakt med NAVs seniorrådgiver Åste Dahle Sundet, som var tilstede under hele intervjuet.

Henvendelsene i denne perioden gjelder tall, fakta, sjekk av navn og presiseringer. Ikke på noe tidspunkt kommenterer hun intervjuet, eller antyder at de ønsker et nytt intervju. Den eneste gangen hun tar opp deres medvirkning er i forbindelse med avtale om påsyn av programmet før sending.

18. NAV-legene på trappen

Etter intervjuet med NAV skal vi rett til Gardermoen. Vi har fremdeles mikrofoner på oss, og kamera er ikke pakket ned. En taxi svinger opp foran NAV-bygget med en passasjer som skal av. Vi bestemmer oss for å prae drosjen, og pakke utstyret når vi kommer frem. Men så drar vi kjensel på han som kommer ut av bilen.

18.1. Flaks

Ut av bilen kommer en av NAV sine samarbeidende rådgivende leger, nemlig Erik Sætre. Vi kjenner ham igjen fra et bilde på Epilepsiforbundet sin nettside. Vi går bort og presenterer oss. Vi har mikrofoner, og fotografen filmer med et stort fjernsynskamera. Sætre stopper oss ikke.

Vi spør om han har snakket med Tormod Hagen om mulighetene for at de stiller til intervju sammen. Han sier at de har diskutert det, men ikke konkludert. Fotografen står ved siden av oss, med kamera på skulderen og filmer helt åpenlyst situasjonen.

Like etter kommer en mann smilende bort til oss. Det er åpenbart at han og Erik Sætre kjenner hverandre godt, og vi spør hvem han er. Sætre forklarer at det er Tormod Hagen. Vi hilser, og spør om de er villige til å stille til intervju. Begge sier at de ikke er avvisende. De vil gjerne diskutere et litt, og komme tilbake til oss.

Vi spør hva de skal på NAV, og de forklarer at de er innkalt til møte med yrkessykdomskontoret. De skal diskutere kvikksølv sakene. Hele møtet utenfor NAV er i en hyggelig tone. Det foregår på offentlig sted. Det er helt åpenbart at de blir filmet, men ikke på noe tidspunkt reserverer de seg eller ber oss skru av kamera.

Vi tar farvel, og de lover å gi svar på intervju raskt.

18.2. Negative leger

Vi hører ingenting fra legene på et par uker, og ringer Tormod Hagen 28. september. Han sier han ikke vil stille til intervju, og krever også at vi sletter opptakene som er gjort med dem. Han sier han ikke ble orientert om retten til å nekte opptak under samtalen.

Vi svarer dem at det var åpenbart at situasjonen var filmet, og at de ikke på noe punkt i samtalen stilte spørsmål ved det. Tormod Hagen oppsøkte selv situasjonen da vi snakket med Sætre foran kamera. Vi sier at opptakene vil bli brukt i programmet. Vi gjør dem nok en gang oppmerksom på at det fremkommer kritikk av deres arbeid i programmet, og at de har krav på å få svare på den.

De sender oss 11. november et skriv hvor de presenterer sitt syn. Dette publiserer vi på Brennpunkts nettsider.

18.3. Bildet som forsvant

Vi har bruk for et stillbilde av hver av legene til fjernsynsprogrammet. Vi går inn på Epilepsiforbundet for å finne deres bilde, og for å henvende oss til dem for å kjøpe det. Men bildet er borte. Vi tar kontakt med forbundet, og får beskjed om at de ikke kommer til å selge oss noe bilde, eller gi oss tillatelse til å bruke den kopien vi har lagret.

18.4. Takk til Dagbladet

Vi har imidlertid funnet et bilde av Tormod Hagen i Dagbladet. Vi vil bestille det, men gjør et ekstra søk på Sætre, og det viser seg at Dagbladet også har et bilde av ham. Vi bestiller begge bildene til bruk i programmet.

19. Redigering

Vi bestemmer oss for at dette skal være en reise til NAV. Det betyr at vi må gjøre et valg.

19.1. Vi utsetter undersøkelsen

Vi sitter på oppsiktsvekkende informasjon om livmoren til disse kvinnene, men ser at programmet vil slite med to fokus dersom det både skal handle om NAV og i tillegg presentere ny kunnskap om kvikksølv. Vi er redd de to poengene vil slå hverandre i hjel.

Vi bestemmer oss derfor for å vente med undersøkelsen om hysterektomi til våren 2011. Da vil også forskeren ha sett nærmere på materialet. Når denne rapporten offentliggjøres har vi imidlertid presentert resultatene.

19.2. NAV intervjuet

Vi bruker mye tid på å diskutere hvordan vi skal håndtere intervjuet med NAV. I og med at nesten ingen av spørsmålene ender i konkrete svar er det vanskelig å klippe. Vi bestemmer oss for at det beste er å beholde det autentiske i intervjuet, med lange strekk uten klipp. Det vil dermed komme fram at vi stiller spørsmålene gjentatte ganger uten svar. Vi må innom flere tema, og det medfører at intervjuet vil ta uvanlig stor plass i programmet. Gjennom å gjøre det slik kommer det fram at vi ikke får svar, samtidig blottstiller vi oss selv ved å vise at vi blir oppgitte og irriterte. Vi ønsker ikke klippe intervjuet slik at det fremstår annerledes enn det det var. Intervjuet blir derfor over 10 minutter langt i programmet.

20. Påsyn

Alle medvirkende får tilbud om se programmet før det skal gå. De som ser det godkjenner sin medvirkning.

Vi ønsker at statsråd Hanne Bjurstrøm skal kommentere behandlingen av kvinnene, og NAV sin saksbehandling. Hennes forgjenger, Bjarne Håkon Hanssen, lovet kvinnene en anstendig behandling og erstatning dersom de ble undersøkt og det ble påvist kvikksølvforgiftning.

Vi har en diskusjon med hennes rådgivere over flere dager. De sier hun ikke har anledning til å se saken, og kommentere den. Vi gjør oppmerksom på at noen fra departementet bør se dette før de avslår. Departementet stiller til slutt med fem personer. Dagen etter får vi beskjed at Bjurstrøm stiller til intervju. En halv time senere kommer pressemeldingen om at hun er sykmeldt.

Det blir i stedet avtalt intervju med statssekretær, Jan-Erik Støstad, og den nye NAV direktøren Joakim Lystad. Etter at intervjuet med Støstad er avklart med departementet får NAV se dokumentaren. Årsaken til at de ikke fikk se den før er at vi ønsket av departementet skulle ta en selvstendig avgjørelse, uten påvirkning fra NAV. Vi får vite at NAV stiller med tre personer. Ingen av dem er Hilde Olsen. Vi anbefaler at hun blir med på påsyn, men vi får beskjed at hun ikke har anledning.

Ingen av dem som kommer fra NAV finner feil eller krever at vi må endre noe i programmet.

21. Sending og reaksjoner

Programmet sendes 16. november, og det er nyhetsoppslag i Dagsnytt og Dagsrevyen i forkant av sending. Vi arrangerer visning av programmet for Arbeids- og administrasjonskomiteen på stortinget i løpet av formiddagen og får reaksjoner fra dem til Kveldsnytt.

21.1. NAV skal handle

NAV varsler at de skal se på alle disse sakene på nytt. De setter en frist til 1. februar 2011. De skal innhente synspunkt fra alle fagmiljø og interessegrupper i Norge og gå gjennom relevant forskning.

Samtidig viser NAV til at de ikke er alene om sin tolkning av disse sakene. De viser til at ingen kvinner har fått medhold i Trygderetten, og at det juridiske kravet i disse sakene er strengt.

21.2. Politiske reaksjoner

Medlemmene av Arbeids- og administrasjonskomiteen er sjokkerte og krever at kvinnene får godkjent symptomene sine som yrkessykdom. Men NAV sin varslede gjennomgang stanser videre politiske reaksjoner.

21.3. Folk flest

Vi mottar e-poster og telefoner av et omfang vi aldri før har opplevd. Folk er sjokkerte, og over 300 personer sender oss sine NAV-historier. I tillegg er det innlegg og kronikker i aviser over hele landet. Overraskende for oss er svært få kritiske til tonen i NAV-intervjuet. Normalt er terskelen for å sende negativ kritikk lavere enn å sende ros.

21.4. Jurister om NAV

Professor i jus, Jan Fridthjof Bernt, intervjues som en oppfølging til programmet. Han er sterkt kritisk til NAV sin håndtering av disse sakene. Han viser til at det ikke er et krav i loven til at det skal finnes vitenskapelig dokumentasjon på alle felt og skader. Dersom det ikke er tilstrekkelig vitenskapelige undersøkelser av tannhelsepersonell og kvikksølv, så skal man i stedet se om symptomene til de som hevder de er syke stemmer overens med kjente effekter av kvikksølv. Dersom de gjør det, og det ikke finnes andre diagnoser som kan forklare symptomene, så har de krav på å få godkjent yrkesskade. Også i Juristforbundet er medlemmer sterkt kritisk til hvordan juristene i NAV vurderer disse sakene.

21.5. Medisinere om NAV

Professor Bjørn Hilt ved St. Olavs hospital i Trondheim, har gjort en av få studier på kvikksølveksponering av tannlegeassistenter. Denne gjorde han på oppdrag fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet etter Brennpunktprogrammene i 2005. Del 1 av undersøkelsen viste en sammenheng, mens del 2 var uklar på sammenheng.

Både NAV og Trygderetten bruker del 2 av dette prosjektet til å avvise kvinnene som søker om å få godkjent yrkesskade. Hilt går nå ut og sier at hans arbeid blir misbrukt både av NAV og Trygderetten. Han mener hans arbeid viser at det er en sammenheng, og at tannlegeassistenter ble skadet av kvikksølv på jobb.

Han mener del 1 av undersøkelsen er klar, mens del 2 har mange svakheter, blant annet fordi departementet bevilget for lite penger til å gjøre arbeidet skikkelig. Del 2 av studien er dessuten en undersøkelse av friske, rimelig unge kvinner og naturlig nok er sammenhengene derfor uklar. Det var de eldste tannlegeassistenterne som jobbet med mest kvikksølv.

22. Gjennombrudd

10. desember behandler Trygderetten saken til tannlegeassistent Oliva Rød. Hun får fullt medhold, og kjennelsen feller en knusende dom over NAV.

Retten skriver at NAV har feiltolket lovverket i yrkessykdomssaker. I tråd med professor Bernt skriver retten at dersom det ikke er nok vitenskapelig dokumentasjon på et felt så skal det regnes som tilstrekkelig at symptomene samsvarer med kjente effekter av stoffet de er eksponert for, forutsatt at de ikke har andre sykdommer som kan forklare symptomene. Retten er klar på at det er NAV som har bevisbyrden i forhold til å dokumentere andre sykdommer, og det må være sykdommer som står på listen over godkjente diagnoser.

I kjennelsen står det at NAV ikke har gitt medisinerne korrekt informasjon om hvordan de skal vurdere disse sakene. I Rød sin sak får også NAV sterk kritikk for at de ikke har gjort noe forsøk på å komme opp med alternative diagnoser til hennes plager. De avviser at hennes sykdom skyldes kvikksølv, men har ikke gjort noe for å finne en annen forklaring. Retten skriver at dette er uheldig for rettssikkerheten.

Kjennelsen endrer praksis i forhold til hvordan alle yrkessykdomssaker skal vurderes, og vil få store konsekvenser for en rekke yrkesgrupper som mener de er skadet av ulike stoffer på arbeidsplassen. 17. desember behandler Trygderetten nok en sak. Rettssammensetningen er en helt annen enn i Rød sin sak. Også her vinner kvinnen frem, og kvikksølvforgiftningen innvilges som yrkessykdom.

23. Etterspill

Begge kjennelsene er forkynt før jul, men de er ikke kjent i offentligheten.

6. januar ringer Oliva Rød til oss. Vi har hatt sporadisk kontakt med henne siden 2005. Hun forteller om kjennelsen. Hun er glad, men litt engstelig. Hun forteller også at hun har vært i kontakt med NAV, og at de har sagt at kjennelsen er sendt til Arbeidsdepartementet. Vedkommende har sagt at dette er en prinsippsak for NAV, og at den vil bli anket inn for lagmannsretten. Vi spør om hun kan la seg intervju på radio og fjernsyn, og det sier hun ja til. Vi ber så Trygderetten om å få ut kjennelsen. Arkivet ligger en måned på etterskudd, men de sier at de uten problemer kan forsere sladdingen av denne, slik at vi kan få den dagen etter.

23.1. Trøbbel i Trygderetten

Men det får vi ikke. Når vi ringer retten dagen etter og etterlyser kjennelsen, blir vi vist til rettens leder, Knut Brofoss. Han sier at han ikke har bestemt seg for om vi kan få den. Vi sier at Trygderetten skal offentliggjøre alle kjennelser, og ber om å få vite hvilken paragraf han skal bruke for å unnta den offentlighet. Det vil han ikke svare skriftlig på, han forteller kun muntlig at det dreier seg om personvern.

Vi spør hvor mange saker Trygderetten har unntatt offentlighet opp gjennom årene. Vi lurte på om her kan være flere prinsipielle saker som aldri blir kjent. Brofoss sier at det har han ikke til hensikt å svare på. Vi ringer Oliva Rød og spør om hun kan sende oss kjennelsen. Vi forklarer sammenhengen, og hun skal prøve å få det til. Det er litt vanskelig å kommunisere med henne, for hun bruker høreapparat på begge ørene, og i tillegg er det svært dårlig mobildekning der hun bor på Aukra.

Rød reiser først til Coop og fakser litt, deretter bestemmer vi oss for at det nok er bedre at hun får det scannet på kommunehuset, for kjennelsen er på 39 sider. Oliva Rød begir seg til kommunehuset, mens vi ringer Brofoss igjen. Han forteller at kjennelsen er unntatt offentlighet av personvern hensyn. Han forteller dessuten at han nettopp har snakket med Rød, og at hun stod klar til å sende kjennelsen til oss. Han fikk heldigvis stoppet dette. Vi tror knapt det vi hører, og spør om det er vanlig at Trygderettens leder ringer til personer som har mottatt kjennelser for å be dem om ikke å sende dem videre? Brofoss sier at dette har han aldri gjort før. Vi spør om ikke dette er problematisk, da en kjennelse som endrer rettspraksis blir unntatt offentlighet? Svaret er at dette bare er en kjennelse som avviker fra praksis.

Midt i denne samtalen har vi startet opptak. Vi fant utsagnene fra Brofoss så oppsiktsvekkende at vi ønsket å ha dokumentasjon.

23.2. En modig dame

Vi ringer så en meget forvirret Oliva Rød. Hun vet ikke hvem hun har snakket med, og tror kanskje at det er en av dommerne i saken hennes. Hun er ikke klar over at hun har samtykket til å unnta saken fra offentlighet, men hun har fått inntrykk av at hun ikke kan sende kjennelsen til oss. Hun har også fått inntrykk av at hennes sak inneholder langt mer personopplysninger enn det som er vanlig i slike kjennelser.

Vi sier at hun skal ta det med ro. Det er fredag ettermiddag og det haster ikke for oss. Vi ber henne ta en prat med advokaten sin om denne saken og gjerne andre hun stoler på, og i samråd med dem finne ut hva hun skal gjøre. Vi sier at advokaten gjerne må ringe oss, men det viktigste nå er at hun får samlet tankene. Et døgn senere sender Oliva Rød oss kjennelsen. Både advokat og familie råder henne til at kjennelsen må offentliggjøres. Mandag ringer den 68 år gamle kvinnen til Knut Brofoss og sier at ingenting skal unntas offentlighet.

Kort tid etter sender Knut Brofoss kjennelsen til alle som har bedt om innsyn i den.

23.3. Publisering

Tirsdag 11. januar går saken på luften i Dagsrevyen og Dagsnytt. NAV og departementet må konstatere at nå er både ekspertene på arbeidsmedisin og trygdejuristene enige i at kvinnene har krav på erstatning. Det er bare NAV som offisielt ikke har endret syn på disse sakene.

1. februar skal NAV offentliggjøre sin gjennomgang av sakene og hvordan de har tenkt å håndtere dem i fremtiden. Samtidig sier NAV at de vurderer å anke kjennelsene fra Trygderetten. Det vil i så tilfelle være oppsiktsvekkende. Bare 2 % av kjennelser i Trygderetten ankes til lagmannsretten.

Disse 2 % er utelukkende personer som har tapt mot NAV. Arbeids- og velferdsetaten har frem til dags dato aldri anket en kjennelse.

24. Avsluttende kommentarer

Dette var en sak vi trodde var løst. Opprinnelig skulle vi lage en kort sak om "Kvikksølvjentene" fem år etter. Vi gjorde innledende research to uker i juni, og meldte tilbake til redaktøren at vi trodde dette ble litt mer omfattende enn antatt. Vi så da konturene av en sak om offentlig forvaltning, og ikke kvinnene fem år etter.

24.1. Tidsbruk

Vi starter arbeidet for fullt i midten av august. Vi gjør research i tre uker, og melder underveis fra til redaktøren at denne saken vokser. Vi diskuterer hva vi har, og blir enige om at dette er nok stoff til å fylle en time. Vi drar deretter på opptak. Vi fortsetter research, ser gjennom råstoff og klipper programmet frem til starten av november.

Da går vi over til å skrive nettsaker. Vi har bestemt oss for å publisere en del av historiene til kvinnene på nett, for å synliggjøre omfanget. Vi snakker med dem gjentatte ganger, og sender utkast til artikler i posten. De færreste har nemlig e-post. Vi snakker med dem flere ganger, gjør korrigeringer og sender dem på ny til gjennomlesning. Dette er tidkrevende, men vi rekker å skrive historien til 16 kvinner.

Det går altså omtrent 3 måneder fra start til ferdig fjernsynsprogram. I all hovedsak er det gjort innenfor normalarbeidstid, men i en periode på en måned brukte vi også kvelder på å snakke med kvinner.

24.2. Metode

Vi har brukt ulike metoder underveis. Vi har startet egne undersøkelser som vi systematiserte. Noen av spørsmålene gav ingen klare svar, men ble likevel svært nyttig bakgrunnskunnskap i arbeidet med denne saken.

Andre spørsmål gav oppsiktsvekkende ny informasjon, og gjennom måten vi systematiserte arbeidet på, fikk vi tall på hysterektomi som må tas alvorlig av fagpersonell. Kvinnene har slitt med å bli trodd fordi skadene er usynlige og knyttet til nervesystemet. Det høye antallet tannlegeassistenter som har fjernet livmoren kan være det første synlige beviset på at kvinnene ble skadet, og det kan åpne på forskning på det feltet kvinnene er mest bekymret for; nemlig at også barna deres ble skadet. Urovekkende mange forteller nemlig om syke barn.

I dette arbeidet har vi også snakket med 50-60 berørte kvinner. Nøyaktig tall kan vi ikke gi, for mange av samtalene var på kveld, og det var også så mange at vi ikke noterte liste over alle. Men et utvalg av kvinnene og deres historier er presentert på nett.

Hovedmålet var å finne ut hvorfor NAV avslår disse sakene. Vi fikk presentert forklaringen av NAV, men stusset over begrunnelsen. Vi diskuterte hva vi skulle gjøre, og bestemte oss regelrett for å teste NAV sine argumenter på feltet.

Vi bestemte oss for å ringe et stort antall medisinere, toksikologer og kvikksølvforskere i inn- og utland for å høre hva de hadde å si. Det ble nærmest en spørreundersøkelse. Vi startet alltid med å spørre om hva lavgradig eksponering er, og om 1000 mikrogram/m³ er lavt. Etter å ha fått svar på dette forklarte vi konteksten, og hva vi holdt på med. Ingen støttet NAV sitt syn, og ingen kan forklare oss hvor NAV har hentet argumentasjonen sin fra.

Vi har også gjort et metodisk valg i hvordan vi gjennomførte NAV-intervjuet. Vi aktet ikke å la spinndoktorer styre intervjuet. Vi ville ikke være mikrofonstativ for lengre utredninger som ikke var relevante i forhold til spørsmålet.

Vår jobb er å være journalister og avkreve svar på spørsmål. Vår jobb er ikke å sitte tause å lytte til, og si oss fornøyde med, svar som ikke har noe med spørsmålet å gjøre. Vi ønsket oppriktig svar på våre spørsmål. Vi ønsket ikke at dette skulle bli et pinlig intervju for NAV. Det var nettopp derfor vi ved fire anledninger ba om å få intervju leder for yrkessykdomskontoret i stedet for direktøren for Ytelser.

Vi var spente på å høre hvor de hentet argumentasjonen fra. Vi var spente på å høre vurderingen av kvikksølv som giftstoff, vi lurte oppriktig på om kvinnene kunne få møte saksbehandlerne. Vi anså ikke spørsmålene som spesielt kompliserte.

Vi valgte derfor en metode der vi krevde svar. Når intervjuet skred fram som det gjorde, valgte vi å gjenta spørsmålene til det kjedsommelige, og ikke la oss avspore. Gjennom å bruke denne metoden lyktes vi med å vise at NAV ikke har svar på selv de enkleste spørsmål, men det medførte også at vi ble både oppgitte og litt irriterte. Den lærdommen tar vi med oss neste gang vi er i en lignende situasjon.

Vi sier ikke at dette er en metode som alltid kan benyttes. Det krever at spørsmålene er svært presise. I tillegg må intervjuobjektets motvilje til å svare være tilstrekkelig stor. Da kommer paradokset frem.

25. Alt i alt en nifs historie

I arbeidet med dette programmet har vi som journalister vært redde for aller første gang.

Arbeids- og velferdsetaten skal tjene brukerne. Men i stedet forteller kvinnene oss at de ikke vet hvor saken deres er blitt av i systemet, de aner ikke hvem som har lest, eller hvilket kontor som sitter på sensitiv informasjon om deres helsehistorie. De forstår ikke svarene de får, de skjønner ikke saksgangen i systemet. De får aldri møte saksbehandlerne, og mange av dem har ikke en gang et navn eller telefonnummer til den NAV-ansatte som skal hjelpe dem.

For de få som har klart å orientere seg, og vinne fram i de lavere NAV instansene, ender saken hos yrkessykdomskontoret. Usynlig i randsonen sitter medisinske eksperter og vurderer journaler og utredninger, og trekker konklusjoner uten noen gang å snakke med kvinnene. Konklusjonen går til en ung nyutdannet jurist, som har NAV som første ledd på karrierestigen. Med avslaget i posten er det Trygderetten neste. NAV er motpart til kvinnene, men det er også NAV som skal hjelpe dem med å forberede deres sak for Trygderetten.

Det er dette systemet Kvikksølvjentene har møtt. Kvinner mellom 50 og 90 år, i all hovedsak uten høyere utdanning. I tillegg har de konsentrasjonsvansker, hukommelsesvansker og store problemer med å skrive på grunn av skjelvinger. Dette er kvinner som må hå hjelp for å fremme saken sin i systemet. Det er NAV som er lovpålagt å ivareta denne hjelperollen. Det er en rolle de svikter totalt. I stedet opptrer NAV som motpart.

Som journalister har vi møtt et NAV som er uten vilje til å ta opp i seg ny kunnskap, trass i tunge råd fra et helt fagmiljø.

Vi har møtt et NAV som avslår saker basert på faktafeil, som kan avsløres ved å slå opp i leksikon.

Vi har møtt et NAV som begrunner avslagene sine med argumenter de fremste forskerne i Norge, WHO, UNEP og ILO bestrider.

Vi har møtt et NAV som ikke kan redegjøre for begrunnelsen i avslagene sine, og som ikke kan møte brukerne fordi de mangler resepsjon.

All ære til kvinnene som nådde frem.

Bergen, 14.01.11

Kjersti Knudssøn

Synnøve Bakke

KILDELISTE

50-60 tannlegeassistenter

Gerd Bang-Johansen, leder, Tannhelsesekretærenes Forbund i Parat
Øyvind Vidhammer, advokat for Parat, Advokatfirmaet Vogt & Wiig AS
Anne-Gry Rønning-Aaby, advokat, Fagforbundet

Bente Moen, professor, yrkesmedisinsk avdeling, Haukeland universitetssykehus
Bjørn Hilt, professor, arbeidsmedisinsk avdeling, St. Olavs hospital
Anne Kristin Fell, overlege, seksjon for arbeidsmedisin, Sykehuset Telemark
Ingrid Sivesind Mehlum, STAMI
Jan Haanes, overlege, Arbeids- og miljømedisinsk avdeling, Universitetssykehuset Nord-Norge
Gerd Sissel Andorsen, overlege, Arbeids- og miljømedisinsk avd., Universitetssykehuset Nord-Norge

Knut Brofoss, leder, Trygderetten

Jeanne Mette Goderstad, overlege, Kvinneklinikken, Oslo universitetssykehus, Ullevål
Erik Qvigstad, overlege, professor dr.med., Kvinneklinikken, Oslo universitetssykehus, Ullevål
Ole-Erik Iversen, professor, overlege, Kvinneklinikken, Haukeland Universitetssykehus
Eiliv Lund, professor i samfunnsmedisin, Universitetet i Tromsø
Jon Øyvind Odland, professor forskningstjenester, Universitetet i Tromsø
Mette Moen, overlege, Kvinneklinikken, St. Olavs hospital
Britt-Ingjerd Nesheim, professor og dekan, Universitetet i Oslo
Unni Kirste, seksjonsoverlege, Haukeland universitetssykehus
Bjørn Backe, leder, Norsk gynekologisk forening

Jan Alexander, assisterende direktør, Folkehelseinstituttet
Per Schwarze, avdelingsdirektør, Folkehelseinstituttet
Hege Holte Slagsvold, forsker Folkehelseinstituttet

Marit Kopangen, sjefingeniør, KLIF

Per Bakken, leder, UNEPs kvikksølvprogram
Gunnar Futsæter, UNEPs kvikksølvprogram
Desiree Montecillo Narvaez, lege, UNEPs kvikksølvprogram
Carolyn Vickers, Team Leader, Chemical Safety, World Health Organization

Linda Jones, forsker, School of Psychology, Massey University, New Zealand

Eivind L. Rake, Brannvesenet i Sør-Rogaland
Kommunelegen i Sandnes
Kommunelegen i Bergen
Hordaland fylkeskommune, miljøavdelingen

Åste Dahle Sundet, seniorrådgiver, NAV
Haakon Hertzberg, juridisk seksjon, Arbeids- og velferdsdirektørens stab